

Юрій Чорний, доцент кафедри народних музичних інструментів та вокалу  
Дрогобицького державного педагогічного університету  
імені Івана Франка

## ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКИХ КОЛЯДНИКІВ – ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО РЕЛІГІЙНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

*У статті зроблено спробу аналізу видань колядок і роль їх в українській культурі.*

**Актуальність** цієї статті пояснюється насамперед тим, що українська духовна пісня є важливим жанром національної музичної культури. Водночас маємо визнати, що колядки ще досі залишаються книгою, де відкриті далеко не всі сторінки. Однак і за цими сторінками, відкритими нашими дослідниками, вже можемо аналізувати і визначати проблеми та перспективи досліджень культури, зокрема, духовної пісні, як однієї з її складових, що становила невід’ємну частину публічного й приватного релігійного життя народу.

**Аналіз основних досліджень та публікацій.** На сьогодні вже є чимало публікацій, документальних матеріалів, присвячених українським колядкам. Зокрема, заслуговують на увагу музикознавчі, культурологічні та літературознавчі праці Г. Ващенко [1], О. Гнатюка [2], Ю. Медведика [5 – 6], К. Сосенка [7], І. Франка [8], М. Шлемкевича [9], М. Якимця [10] та інших дослідників.

**Основна мета** – зробити аналіз та історичний екскурс видавничої справи українських колядників.

**Виклад матеріалу.** Ставлячи собі за завдання оглянути в загальних обрисах еволюційний шлях нашої колядничкової спадщини, мусимо вдатись до хоча б побіжного аналізу передумав цієї традиції в Україні. А як відомо з праць І. Франка, М. Возняка, В. Гнатюка, В. Щурата, Я. Ісаєвича, Я. Запаса, Ю. Медведика та деяких інших дослідників, друкувати тексти колядок в Україні розпочали ще у XVIII ст., точніше у другій половині цього століття.

Спершу у нас друком запроваджено було поширювати богородичні та релігійно-дидактичні пісенні тексти. Господські, а колядки саме до них належать, друкували епізодично. Варто звернути увагу й на те, що наші релігійні пісні включали до репертуарів як у українських, так і польських тогочасних співаників. Проте виходили у світ ці збірники без нотних текстів. І тільки у Співанику 1773 р. (*“Пісні до Почаївської Богородиці”*, Львів 2002), який репринтно опублікував з

власним музикознавчо-джерелознавчим дослідженням Ю. Медведик в Україні вперше паралітургійні тексти видрукували з нотами. Та остаточно ця практика закріпилася тільки з часу появи почаївського *“Богогласника”*, в якому вперше було надруковано як музичні, так і поетичні тексти колядок, а також інші духовні пісні.

Серед 28 різдвяних пісень-колядок з *“Богогласника”* є чотири, які створені польською мовою. Незалежно від мовної приналежності усі колядки створені в руслі культурної традиції того часу, котра була багато в чому відмінна від народної поезії. Але безсумнівно є те, що їх автори знали народні колядки та щедрівки і чималою мірою пройнялися впливами тієї традиції. Таке переплетення літературних і народних поетичних традицій призвело до взаємопроникнення релігійних і світських мотивів.

У XIX ст. та на початку XX ст., крім *“Богогласника”*, виходило друком чимало інших духовнопісенників, що містили як давній пісенний репертуар XVII – XVIII ст., так і новий – так звані василіанські духовні пісні Віктора Матюка, Йосипа Кишакевича, Остапа Нижанківського, Анатолія Вахнянина, Мелетія Лончина, Володимира Стеха та багатьох інших українських композиторів. У переважній більшості такі співаники друкувалися у видавництвах Львова, Жовкви, Перемишля, Коломиї, Ужгорода та інших містах Західної України.

Але найбільш часто публікували колядники. Великий одноголосно нотований збірник було укладено Теодором Григоровичем та видано в українській друкарні у Ляйпцігу у відомій друкарні К. Редера (рік виходу невідомий, скоріш за все перше десятиліття XX ст.). Інтерес становить й український колядничок, що був надрукований у видавництві братів В. та І. Липників (Петроград, 1914). Потім це видання передрукували у 1918 р. в Києві [4].

Окрім богогласникових видань та колядників, різдвяні пісенні тексти з початку XIX ст. розпочали

## ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКИХ КОЛЯДНИКІВ – ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО РЕЛІГІЙНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

друкувати й в інших збірниках. І першим серед них став унікальний уже на сьогодні стародрук, укладений отцями-василіянами під назвою “Пісні благоговійні” (Почаїв, 1806). До нього увійшли такі відомі різдвяні колядки, як “Днесь всі вози грайте”, “Воспойте днесь согласно”, “Радость ся нам з’являєт”.

У Перемишлі в 1834 р. було опубліковано збірник під назвою “Пісні набожні з Богогласника Почаївського передруковані”. Належить зазначити, що у цьому виданні вперше опубліковано дуже відому галицьку колядку-гімн “Бог предвічний народився”, а також такі колядки, як “Радость ся нам являєт”, “Радуйтеся всі людїє”.

Нові різдвяні колядки принесло з собою й ще одне видання – “Пісні набожні”, яке було опубліковане у Львові 1857 р. Йдеться про такі тексти, як “Херувими свят ! Архангели зрятъ” та “Согласно співайте, Ісуса витайте”. А у розширеному передруці цього ж видання з’являються й загальновідома колядка “Ангел пастирям мовив”, що була ще у XVII ст. перекладена на українську мову з польської. Однак оригінал тексту не польський, а латинський.

Щоправда, усі ці видання не містили нотних текстів. І лише у 1866 р. у Львові видаються нові “Пісні благоговійні під ноти положені”. Як стверджують дослідники, оригіналом для нього було перемишльське видання 1834 р. Важливо підкреслити, що видавці збірника дібрали до свого співаника тексти, які не містять конфесійної диференціації.

Таким же виданням став і один із перших українських співаників, який видали у Львові 1859 р. (“Коляди або пісні на Рождество Христово”). Цей стародрук не містить нотних текстів. Тут вперше надруковано пісню “Бог раждається, кто ж то может знати”.

У ті часи треба було досить тривалий час чекати на чергове видання колядника. І воно з’явилося щойно у 1892 р. накладом книгарні Лева Бодєка. Цей репертуарно досить багатий співаник споряджений текстами таких колядок, як “Весела настала новина”, “В Вифлєсмі тайна нині явися”, “На Рождество Христа всі ми весели”, “Нині ся з’явила новина”, “Христос нам днесь народися”. Прикметно, що вперше тут введено до репертуару такого типу збірника шедрівку “Щедрий вечір всім вам! Щаслива година, породила Діва предвічного Сина!”

У ряді згаданих видань між колядками вміщено й численні тексти тропарів, кондаків, антифонів тощо. Це й не дивно, коли зважити на

те, що кондаки, псалми, стихири, акафісти певною мірою вплинули на формотвірні процеси становлення та розвитку української паралітургійної культури. Як і перший колядник, інші такого типу видання позбавлені були конфесійної різниці, а тому з успіхом використовувалися як православними, так і греко-католиками.

Ще одним центром друкування колядників була Жовква. Тут такі збірники видають здебільшого ще від 1905 р. А спонукало жовківських василіян до такої праці ось що. “Вже від кількох літ питають люди у нас, чи не маємо Коляд, а ми вагувалися видати. Тоті, які є по Богогласниках, поукладані таким язиком, що часом декуди годі достоту розібрати, про що йде в них бесіда, а декуди таки й нема ніякої мудрої гадки. Змушені одначе взяти ми й зібрали деякі коляди, поправили трохи, що далось і так пускаємо їх в світ між людий” [3, 3].

З-поміж нових коляд вміщено тут відомий різдвяний піснеспів Віктора Матюка “На небі зірка ясна засіяла”. Інтерес становить й така глибоко лірична колядка, як “Спи Ісусе, спи, спатоньки ходи!” В стилістиці барокових бурлескних коляд написана пісня “Нуте, нуте, браття, сусіди, час забути про всякі біди”. А завершують збірник традиційні для такого типу видань тексти тропарів та кондаків.

Звертає на себе увагу те, що починаючи від співаників 90-х рр. XIX ст., і тими, які продовжували видавати на початку XX ст., містять поетичні тексти колядок, які уже достатньо наближені до розмовної української лексики. Тобто відбувався процес поступового переходу від церковнослов’янської мови української редакції до розмовної української мови. Таким чином тексти ставали яснішими не тільки для самих виконавців, але і для слухачів, позаяк церковнослов’янська лексика потрохи ставала обтяжливою для розуміння пересічним мирянам, аматорам співу, регентам тощо.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. видавали колядники та збірники духовних пісень здебільшого у Галичині і лише деякі друки з’являлися в друкарнях Наддніпрянської України (Київ, Одеса) та у Санкт-Петербурзі. Щоправда, в Одесі не надруковували спеціального колядника. Але тексти колядок було вміщено у виданні Б. Арсена під назвою “Украинский співаник. 100 пісень з нотами” (Одеса, 1904). Серед текстів тут видруковано такі колядки, як “Небо і земля нині торжествують” та “Нова радість стала, яка не бувала”. Та це були лише перші спроби вводити до репертуарів пісенників тексти українських

## ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКИХ КОЛЯДНИКІВ – ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО РЕЛІГІЙНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

колядок. З огляду на це, не дивно, що до іншого подібного типу друку, який підготував Андрій Коношенко теж увійшло тільки дві колядки: “Що то за предиво?”, “Ой дивное народження Божого сина”.

На початку XX ст. перші друковані видання з текстами духовних пісень, у тому числі й колядок розпочали друкувати на Закарпатській Україні, деякі на Буковині. На Закарпатті майже всі відомі на сьогодні видання побачили світ в Ужгороді, або як тоді писали на мадярський лад в Унгварі, одне лише в Чернівцях. Тут було опубліковано видання з екстравагантною назвою – Новомодні коляди Гриця Щипавки (Чернівці, 1903). Переважна більшість колядок цієї збірки було перелицьовано на дещо фривольний лад. Наприклад, “Бог ся раждає, хто ж то може знати” – “Русь вся страждає, хто ж то може знати”; “Небо і земля нині торжествуют” – “Кацап і поляк нині торжествуют”; “Бог натуру хотяй ізбавити” – “Лях Русина хотяй ізбавити”; “Виді Бог, виді Творець” – “Виді “жонд”, що їх Польща...”; “Дивная новина” – “Дивная країна отся Галичина”; “Херувими свят” – “Свят! Свят, жиди в корчмі сплять!”; “Ходить Господь по раю” – “Ходить шандар по селі”.

Є у цій збірочці й парафрази на теми духовних пісень релігійно-моралізаторського характеру. Приміром, доволі відома пісня про смерть “Ах, пора приходить, треба умирати!” звучить тут так – “Ах, жнива приходять, треба страйкувати!”. Деякі пісні цього співаника переінакшені з почуттям гумору, такту. Давнім текстам надано нового “прочитання”. Але окремі переробки є досить сумнівної вартості.

У головному місті Закарпаття в 1902 р. було надруковано “Малий Богогласник”. І в цьому ж році було видано один із перших невеличких співаників (“Пісенник або збірка пісень, як співають у дні свят”). До речі, такі скорочені “Богогласники” нерідко друкували і у Львові. Наприклад, “Малий пісенник або Новий збірник пісень набожних для старших і молодших християн нашої св. Церкви” (Львів, 1905) [5].

У цьому ж році мелодії кількох закарпатських світських колядок було вміщено в угорському етнографічному журналі “Etnographia” (Будапешт, 1905). Загалом же друковані видання угорською мовою українськими дослідниками духовнопісенної творчості до сьогоднішнього дня зовсім не вивчалися, а тому над розв’язання цієї проблеми маємо в майбутньому ще великий обсяг роботи.

Один із найцікавіших та найповніших ранніх співаників уклав о. Іван Сильвай (Уриїл Метеор) – “Пісенник або збіраніє пісней, поємих во дни

праздников и нарочитих святых, равно пісней покаянных і надгробных” (Ужгород, 1902). Особлива заслуга у виданні співаника належить і єпископові Ю. Фірцаку.

Співаник має 182 духовні пісні, у тому числі й різдвяні колядки. Є серед них і творіння місцевих авторів. Ввів до свого видання власні колядки о. Іван Сильвай. Укладач співаника був знаною людиною у Закарпатті. Його поетичний хист вповні проявився в укладеному ним співанику та його піснях і колядках. Але, подаючи у вступі до співаника невеличку розвідку про традиції духовного паралітургійного співу, він припустився чимало помилок. Так, на думку о. Сильвая переважна більшість пісень співаника створена на Закарпатті. Однак ще в його часи було доведено зворотне.

В основному репертуар закарпатських пісенників ґрунтується на західноукраїнському галицькому та волинському піснярському доробкові. А те, що окремі мелодії та пісні в закарпатських умовах інколи істотно редагувалися, є цілком природним, адже пісенні тексти добре надаються для такої “доробки” аматорами співу. Щоправда, це не завжди іде на користь тій чи іншій пісні. А прикладів пристосування мелодій пісень до місцевих потреб є дуже багато. Наприклад, колядку “Дивная новина” по-різному співають в Галичині, на Поділлі, у Закарпатті тощо. Доречно зауважити, що о. Сильвай не знав про видання праць І. Франка, В. Гнатюка, які першими на науковому рівні вивчали колядний репертуар, в тому числі й закарпатський. Не знав він і про опублікований 1791 р. у Почаєві “Богогласник”.

Наступним помітним виданням став збірник “Коляди с рождественской игрой для колядников” (Ужгород, 1925). Є тут опубліковано 18 колядок, щоправда, без нотних текстів. Але цінність цього видання помітна уже в самій назві, адже таким чином пропагувалися кращі колядні тексти для вертепних дійств як у шкільному відзначенні святковими діями, так і у колядуванні під час Різдва Христового на вулицях міст і сіл. Своєрідним додатком до видання став збірник “Вефлеємські ігри”, який опублікував знаний на Закарпатті друкар релігійної пісенної літератури Юлій Фелдешій.

Продовжували справу видання коляд і місцеві отці-редемптористи. Зокрема в Михайлівцях (тепер – Михайлівці, Східна Словаччина) 1932 р. було видано на основі галицьких колядників свій співаник для місцевих аматорів колядного співу. Опубліковано тут 43 колядки, причому з нотними текстами, що робилося не так уже й часто у

## ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКИХ КОЛЯДНИКІВ – ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО РЕЛІГІЙНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

подібного типу виданнях. На початку 30-х рр. було видано Щуровською-Росіневичовою 21 народну пісню в 3-голосому укладі для шкільних хорів. Основу цієї однієї з перших шкільних духовнопісенних партитур у Закарпатті становлять різдвяні колядки.

Варто звернути увагу на ще одне цікаве місцеве видання. У 1942 р. у Пряшеві з'явилася книжка духовних пісень на пошану о. Сильва ("Пойте Господеви вся земля"). З-поміж цих пісень надруковано досить багато відомих колядок, проте ввійшла до збірника й низка таких різдвяних піснеспівів, які не мали ніякого відголоску у місцевого люду.

У роки Другої світової війни так зване "Підкарпатське Общество Наук" видало чималий збірник народних пісень з нотами під заголовком "Народні пісні" (Ужгород, 1944). Тут як і в малярському етнографічному виданні було опубліковано лише світські колядки.

Потрібно сказати й те, що на початку 20-х рр., а відтак і у більш близькі до нашого часу десятиліття почала утверджуватися в українській едиційній практиці традиція публікування спеціальних співаників, у яких особливе місце їх укладачами відводилося текстам релігійних пісень, у тому числі й колядкам. Такі співаники видавали не тільки педагоги практики, але й знані композитори та фольклористи: Максим Копко, Кирило Стеценко, Філарет Колесса та інші.

Особливо вирізняється з-посеред них шкільний співаник Філарета Колесси. Тут вміщено десятки як народних, так і авторських пісень. Але включено сюди й пісні релігійного змісту, в тому числі такі перлини колядної творчості, як "Бог предвічний", "Нова радість стала", "Бог ся раждає", "Нині Адаме", "Нині весела світу новина". Як бачимо, використав Ф. Колесса у своїм "Співанику" низку колядок, вперше опублікованих у знаменитому почаївському "Богогласнику".

Та не тільки до цього унікального видання він звертався. Прикметно, що Ф. Колесса намагався використати творчий досвід своїх попередників. Підтвердження тому, наприклад, включена ним до збірника відома колядка "По всьому світу", текст якої вміщено у "Шкільному співанку" Кирила Стеценка (Київ, 1918).

Значною мірою новим кроком в розвитку співаникової традиції та, зокрема, й колядної стало видання у 1929 р. у Львові спеціального збірника під назвою "Новий український колядник". Цікавий уже його підзаголовок: "Давні коляди та щедрівки і десять нових патріотичних коляд, а крім того святочні желання, відповіді при коляді на

"Рідну школу" і інші народні цілі". Видано збірку накладом товариством "Народньої справи", яке багато у чому прислужилося релігійно-патріотичному вихованню молоді. У Передмові читаємо: "давні найвідоміші колядки дещо змінені, щоб була згадка про наш край і нарід, а також додано нові, щоб співалися на загально знані ноти".

Цей збірник вельми вартісний для того, щоб ним скористатися в педагогічній практиці, адже у ньому "нові патріотичні коляди" запропоновано видавцями співати на добре знані мелодії духовних пісень. Наприклад, колядку "Ой на Вкраїні зоря засвітила" вказано співати на мелодію загальнозваної різдвяної пісні "Небо і земля нині торжествують". А новостворену на той час колядку "Сходить зірка на степі" запропоновано співати на мелодію широкозваної пісні "Ангел пастирям мовив, Христос ся нам народил".

Немає сумніву, що такі тексти становлять цінність не тільки з релігійно-дидактичного змісту (насамперед катехитичного), але й з погляду ентопедагогічного, адже національна закоріненість цих текстів беззаперечно пронизує зміст тієї чи іншої колядки. Загалом треба сказати, що національнозорієнтовані тексти українських колядок, орацій та різдвяних травестій відомі ще з XVIII ст. Частина з них виконувалася тогочасними спудеями, мандрівними музикантами.

Використовували ці тексти і у різдвяних дійствах (вертеп, шкільний театр). Тому немає нічого дивно, що й на початку XX ст. створювали нові колядні тексти для тих чи інших шкільних чи загальнонародних різдвяних святкувань. Відтак і потрапляли такі колядки як до спеціалізованих видань, так і до шкільних співаників.

**Висновки.** Отже, як бачимо, едиційна традиція у нас достатньо багата та розвинута. Проте в силу суспільно-політичних реалій XX ст. далеко не все вдалося у цій справі довести до кінця через об'єктивні та суб'єктивні умови. Тому тепер треба, у міру можливості, надолужити згаяне, розшукати те, що з плином часу стало невідомим або призабутим. Відтак, краще з виявленого необхідно ввести до наукового обігу, довести до широкого співацького загалу.

1. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Брюссель – Торонто – Нью – Йорк – Лондон – Мюнхен, 1976.

2. Гнатюк О. Українська духовна барокова пісня. – Варшава – Київ, 1994.

3. Коляди або пісні на Рождество Христове. – Жовква, 1905.

4. Колядки. – Петроград, 1914. Друкарня

## ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ КОНСТРУКТОРСЬКО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ СПРАВИ

братів В. та І. Липників. Перевидання: – Київ, 1918.

5. Медведик Ю. Роль української духовнописенної творчості у вихованні підростаючих поколінь // *Мистецтво та освіта. Науково-методичний журнал*. – Київ, 1997. – № 1. – С. 9 – 11, 36.

6. Медведик Ю. Українські набожні пісні XVII – XVIII ст. (Різдвяний цикл) // *Народна творчість та етнографія*, – Київ, 1994. – № 4 (249). – С. 18 – 23.

7. Сосенко К. Різдво-коляда і Щедрий вечір.

*Культурологічна оповідь. Редакція та текстологічна підготовка В. Коломійця*. – Київ, 1994. Перевидання за вид.: *Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого Вечора*. – Львів, 1928.

8. Франко І. Наші коляди // *Зібрання творів у 50 томах*. – Київ: Наукова думка, 1980. – Т.28.

9. Шлемкевич М. Душа і пісня // *Українська душа*. – Київ, 1992. – С. 106 – 112.

10. Якимець М. Про виховання християнської етики. – Львів, 2001.

Таїсія Черемісіна, старший викладач

Бердянського державного педагогічного університету

## ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ КОНСТРУКТОРСЬКО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ СПРАВИ

*У статті розкривається методика експериментального дослідження індивідуалізації конструкторсько-технологічної підготовки майбутніх учителів обслуговуючої праці.*

**Постановка проблеми.** З середини 50-х років XX століття індивідуалізація і диференціація навчання стає одним із основних напрямів дослідницько-експериментальної роботи вчених-педагогів. Диференційоване навчання, підпорядковане індивідуалізації, пов'язувалося з необхідністю зміцнення зв'язку школи з життям, поєднання навчання з продуктивною працею.

Аналіз практики професійної підготовки майбутніх учителів свідчить, що вона неспроможна забезпечити ефективну діяльність випускників педагогічного ВНЗ в сучасних умовах, коли пріоритетними якостями вчителя є творчість, ініціатива, гуманізм та високий професіоналізм. Тому психолого-педагогічна наука має визначитися насамперед у стратегії розв'язання найактуальніших проблем професійної підготовки вчителя. До таких проблем слід віднести і розробку науково обґрунтованої системи формування у студентів педагогічного навчального закладу професійно-творчих здібностей на основі індивідуалізації навчання.

Необхідність створення сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу майбутнього вчителя вимагає докорінної перебудови навчального процесу. Світова практика свідчить, що основним шляхом перебудови вищої педагогічної школи є перехід від суб'єкт-об'єктної

до суб'єкт-суб'єктної педагогічної парадигми, основними принципами якої є співробітництво, співтворчість викладача і студентів, забезпечення самореалізації педагогів та студентів як партнерів у творчому процесі.

У нових соціально-економічних умовах, коли здійснюються багатопланові пошуки шляхів відродження національної системи освіти, визначаються перспективи її розвитку, проблема індивідуалізації навчання набуває особливої гостроти й актуальності.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** У 50 – 80-ті роки XX століття з'являються психолого-педагогічні дослідження з проблеми підготовки вчителя: урізноманітнюються методики досліджень, на основі експериментальних даних узагальнюються висновки. Вивчаються: процес становлення особистості вчителя, проблеми розвитку й удосконалення його педагогічних здібностей та майстерності, мотиви педагогічної діяльності, шляхи формування зацікавленості нею, механізм і послідовність розвитку професійно важливих якостей майбутнього вчителя.

Окремі аспекти розв'язання проблеми індивідуалізації підготовки вчителя знайшли відображення у філософських, психологічних і педагогічних дослідженнях (Г. Балл, С. Белозерцев,